

A szerb irodalom ma – egy nézőpont

Habár a 20. század csak öt éve ért véget, Szerbiában sokan szeretnék, ha ez a korszak mihamarabb feledésbe merülne. Az említett században Szerbia – hol önkéntesen, hol akarata ellenére – négy háborúban vett részt, a kilencvenes évek háborúit nem is számítva. A hatalmas emberáldozat mellett a gazdasági fejlődés lassúsága volt a fizetség, a művelődési élet viszont egészen a kilencvenes évekig mintaszerűnek nevezhető. Ma, amikor a politikai pesszimizmus általános jellegű, a kultúra állapota sem fényes – a helyi problémák sikeresen összenőttek a vizuális médiák globális trendjeivel, így a szerbiai átlagpolgár kulturálisan dezorientálttá vált, szűk látóköre a sekélyes nacionalizmus és a globalista giccs közé szorult be. A „magas” irodalom és kultúra is csak panaszkodni tud, amiért nem talál megfelelő választ egyrészt a népszerű médiák, másrészt a politikai establishment médiauralmának a kihívásaira. Szemügyre véve a városi élet torzszülőtteit – mintha egy képzetbeli botanikus lélek-herbáriumában lapoznánk – csupán egyediségüket találhatjuk szórakoztatónak.

Ez, ami itt – egy narratív és kimondottan szelektív irodalomkritikai hozzáállással – bemutatásra kerül, nem tekinthető a 21. század eleji szerb irodalom kimerítő leírásának. Nem állítom tehát, hogy objektív lesz a felvázolt ábra, mert minden igyekezetem ellenére, hogy megemlítsem a fontosabb nevek és irányzatokat, nem tudok mindnek elég helyet szentelni, s kénytelen leszek az aktuális és szerteágazó alkotói munkásság sok aspektusát elhallgatni. Tájékpert könnyű messziről szemlélni, de közelítve, minden összetettebbé válik. A mai szerb prózában és költészetben nyilvánvaló különbségek tapasztalhatók az eszközök és célok, a stílusok és technikák, a ritmusok és dikciók, a szintaxisok és trópusok tekintetében – egy kívülálló számára sem meglepetés, hogy irodalmunkban is sokféleség uralkodik. Körülbelül száz évvel

ezelőtt a szerb irodalmárok szólamai még gyorsabb fejlődésre buzdítottak: az irodalomnak nagyobb léptékkal kell haladnia, hogy utolérhesse – ahogy ők mondták – a nagy európai országok irodalmát. Egyesek közülük, például Jovan Dučić, korának jeles költője, a francia irodalom „átfordításának nagy korszakáért” szállt síkra. Mások, főként az egyetem körül csoportosulók, inkább a nemzetközi esztéticizmus mércéit részesítették előnyben. S valóban, a szerb irodalom számára a 20. század győzedelmes volt, egyes írók pedig – például Vasko Popa, Ivo Andrić, Danilo Kiš vagy Milorad Pavić – nemzetközi hírnévre is szert tettek. Nem kell tehát csodálkozni azon, hogy egyes szerb irodalomkritikusok – tudatában annak, hogy a 20. század irodalma célt ért küldetésében – ezt a periódust stílusbeli minőségként értelmezik. Így például munkahelyemen, az egyetemi karon is – bár névlegesen egy neutrális periodizációt alkalmaznak – egyes műveket, tekintet nélkül arra, hogy 2000 után keletkeztek, a 20. század irodalmához sorolnak.

Habár napjainkban is a próza körül folyik a legtöbb szakmai vita, s – szerény részvételével – a társadalmi diskurzusokban is felülmúlja a többi műfajt, a költészet mégis jelentős területe maradt az irodalom felszabadulásának és kibontakozásának. Az előző században a költészet még „úttörő” szerepet játszott az irodalomban, s eredményei gyakorta megelőzték a prózát, előkészítve a terepet előrenyomulásához. A századvég felé közeledve viszont új ismertetőjelek vannak kialakulóban. A költészet kezd megnyílni az őt háttérbe szorító hétköznapi valóság előtt. A hetvenes évektől mind jobban jellemzi a csiszolatlan, nyers nyelvhasználat, a kihagyás, a prózaiság és a narratív eljárások alkalmazása. Ugyanakkor nyitott marad a legkülönfélébb áramlatok előtt, hiszen „minden hagyomány a mi hagyományunk”: töredékeiben továbbra is megtalálhatók benne a mítosz és a történelem, a szóbeli és az írásbeli irodalom nyomai, de a politika is, a filozófia csakúgy, mint a jelenkor tömegkommunikációs eszközeinek rezdülései és az önmagát sorozatosan újragyártó világ. A humor, amely azelőtt csak néhány költőnél volt tetten érhető, egyre inkább legitim költői eszközzé válik. Mielőtt összehasonlítás céljából megkísérelném felvázolni a költészet intézményes helyzetét a mai Szerbiában, hadd tisztelegjek néhány jeles költő előtt. Álljanak tehát itt a következők: Raša Livada (1948), aki ironikus kapcsolatot teremt a hétköznapi élet és a mitikus értelemképzés között; Milutin Petrović (1941), az elliptikus költő, a töredezett mondatszerkezetek és a rendhagyó központozás kedvelője; Novica Tadić (1949), az alaktalan és személytelen szörnyetegek világának megteremtője, aki már költészetének korai szakaszában megmutatta, hogy a költői „én” kvázi-életrajzi megnyilatkozásai nélkülözni tudják az immár unalmassá vált önvallomásos stílust és formát. Milosav Tešić (1947), akinek az első versgyűjteménye (*Kupinovo*) ígéretes volt, később azonban megragadt a kezdeti sémánál, átadva magát a szimbolikus mélységet nélkülöző „versfara-

gásnak”, s így fejlődésképtelennek bizonyult; Vojislav Despotov (1950–2000), aki nem-hagyományos retorikájával megmutatta a jelen idő költészeté lényegítésének, az írásnak mint megnyilatkozásnak az erejét; Dragan Jovanović Danilov (1960), aki az intellektuális költészet hagyományának folytatója, de a különféle költői hagyományokat is megkísérli egységbe foglalni.

Az utolsó könyv, amely a rendszerezés igényével vette számba az utóbbi korszak költészetét, a *Šum Vavilona* című, irodalomkritikai szöveggyűjteménnyel kiegészített antológia, melyet Mihajlo Pantić irodalomkritikus és Vasa Pavković költő, kritikus rendeztek sajtó alá. Ebben a kötetben helyet kapott minden jelentősebb költő, aki 1945 és 1960 között született. Az antológia – miként erre a címe is utal –, a hetvenes–nyolcvanas években felvirágzó költészet különböző jegyeinek széles skáláját gyűjti egybe. A költőket osztályokba (narrativisták, mitopoetikusok, újlírikusok, nyelvrombolók stb.) sorolja, és felállít egy hatásos tézist a poétikai sokszólamúságról, amely – úgymond – összhangban van a posztmodernizmus elméletével, az értékek szóródásával. Ezt a kétségtelenül jelentős tételt manapság kész tényként kezelik, s a relativisták könnyelműségével fogadják. Tapasztalataink nyomán mégis helyénvaló a figyelmeztetés: legyünk óvatosak a kortárs költészet értékelésekor! Egyes költőket az utóbbi években méltatlanul magasztaltak, ami feltételezhetően sokakat elbátortalanított abban, hogy az egyébként is bizonytalan költői pályára lépjenek. Máskor olyan költőknek adták ki a verseit, akik – bár észlelhető bennük a tehetség csírája – még nem értek meg erre.

Olyan időket élünk, amikor a költői szerepvállalás sokat veszített tragikus pátozából és pompájából. Úgy tűnik azonban, hogy költészet – talán éppen korlátainak tudata miatt – mégsem jöhet létre azon kockázat vállalása nélkül, amelyet maga a Költészet és a lét jelentenek. Ebből következik az az alapkérdés, amelyet, sajnos, csak igen kevés költő tesz fel magának: hogyan lehet összeegyeztetni a költői és alkotói önbizalom hiányát, mellyel a költőelődök még rendelkeztek, a költészet nélkülözhetetlenségével. Witold Gombrowicz szerint minden költő fel kell hogy tegye magának a következő kérdést: „milyen mértékben konvencionális, és milyen mértékben élő az általam írt vers”? Az „élő” költészet receptje a következő lehetne: óvatosnak lenni a reflexivitásban, kerülni a szerénységet a cél és a mérce felállításakor, kerülni az egyszerűséget és az önelégültséget, ellenállni a kísértésnek, hogy a világot jó előre gyászba öltöztessük, s végül, elkerülni a könnyed költői fogások és a naiv elragadtatás csapdáit. Az igazi költőknek voltaképpen még mindig rejtett céljuk, hogy – mesterkéltége miatt – lerombolják az áttetszőség és a spontaneitás mítoszát. Jovan Zivlak (1947) egy azon költők közül, aki meggyőző módon vállalta a költészet kockázatát. Komoly, józan és figyelmeztető hangvételű versei kiváló példái a logikai átgondoltságnak és a szabad vers tökélyre vitt ritmososságának. Elkerüli a „szabadság”-ról való beszéd banali-

zálódásba vezető tévutait, elveti a könnyed „asszociativitást”. Zivlak kritikus és hagyományellenes költészete a legjobb válasz a – gyakran meglepő irányokból érkező – neotradicionalista áramlatokra. Utolsó kötete, a 21. század elején megjelent *Ostrvo*, erőteljes bizonyíték, hogy a költészet megmaradt a gondolkodó és érzékeny emberek menedékhelyének, szigetének.

Most pedig következnek egy kórmeghatározás, mely a költészetnek nem az értékeivel, hanem létfeltételeivel foglalkozik. Szerbiában évente több száz verseskötet jelenik meg. A könyvkiadás megmaradt részét a „klasszikusok” újrányomása teszi ki. Csupán elenyésző számú kötet jelenik meg a kiadók költségen, a könyvek többségét – részben vagy teljes mértékben – maguk a szerzők pénzelik. Az önköltséges kötetek túlnyomó többsége – tisztelet a kivételnek – jelentéktelen költők alkotásait tartalmazza. Kispolgári buzgóságuk eredménye a túltermelés, amely elrejtja a valódi értékeket. Az „igazi” verseskötetek száma tehát – a szerb kiadók évi termeléséhez viszonyítva – igen alacsony, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a verseskötetek első kiadásának példányszáma csak ritkán haladja meg az ötszázat. Egyetlenegy – az előző nemzedék jelentős alkotásait megjelentető – kiadónak sem sikerült az elmúlt tíz évben – ha egyáltalán túlélte ezt a korszakot – megtartania magasra szabott mércéjét, melyet a rosszabb ideológiai, de kedvezőbb anyagi körülmények lehetővé tettek az egykori szerkesztőknek. A könyvek külalakjáról és kivitelezéséről inkább ne is beszéljünk – eszünkbe ne jusson összehasonlítani őket például osztrák vagy skót kiadók könyveivel.

A költészetnek a napisajtóban sem rózsás a helyzete. A napilapok közül egyedül a belgrádi *Politika* foglalkozik alkalmanként a költészet időszerű jelenségeivel, és ami még fontosabb, ez a lap – a többi laptól eltérően – verseket is közöl szombatonként megjelenő művelődési mellékletében. A hetilapok időnként közölnek egy-egy áttekintést az elmúlt év/évtized költészetéről. Az állami rádióállomások itt-ott sugároznak olyan műsorokat, melyek a költészettel foglalkoznak, de ezeket csak kevesen hallgatják. A piachódító elveket követő tévéműsorokban pedig az aktuális politikai események mellett nem jut hely a költészet számára.

A helyzetet a több tíz irodalmi folyóirat menti, melyek több-kevesebb sikerrel továbbra is ápolják a költészetet, s melyeket nemzeti, regionális, illetve községi alapokból pénzelnek. Némelyek ezek közül, sajnos, nélkülözik a világosan meghatározott és szigorúan alkalmazott mércéket, ennek ellenére tevékenységükkel életet lehelnek a költészetbe. Mások nagyobb szelektivitásra törekcsenek. Főként jelentősek azok a folyóiratok, melyek igyekeznek világszinten követni az irodalmi és művészeti jelenségeket. Ezenkívül jelentős hagyománnyal rendelkeznek a könyvtárakban vagy az elszegényedett kulturális otthonokban megtartott irodalmi estek, melyeken a kritikusok méltatják a költőket, a költők (esetleg színészek) pedig felolvasnak verseikből. Számos

olyan irodalmi díj létezik, melyeket költőknek ítélnék oda. Ezek, bár nem elég demokratikusak, mégis jelentős elégtételt és anyagi támogatást nyújtanak. Hiányoznak, sajnos, azok a kezdeményezések, amelyek lehetővé tennék a szerb és az európai költők rendszeresebb találkozását. Ilyen találkozásokra – főleg hosszabb távon – nagyon nehéz lenne biztosítani a megfelelő eszközöket. Ugyanakkor hiányzik a politikai eltökéltség a kortárs irodalom igényes kiadói projektumainak támogatásához, akárcsak az írók és költők ösztöndíjazási programja. Bátorító, hogy újabb kori történelmüinktől eltérően, amikor az irodalom számára csak Belgrád és Újvidék létezett, manapság szinte nincs olyan város Szerbiában, melyben ne élne néhány jelentősebb költő, kiknek költészete többé-kevésbé a releváns kortárs szerb irodalomhoz tartozik.

Végezetül elmondható, hogy a költészet, mely egykor szöcsöve volt a begyöpesedett gondolkodásmód intézményei ellen fellépő erőknél, a beavatottak véleménye szerint manapság maga is ingatag intézménnyé vált. Mégsem ez a legrosszabb ágazatunk a gazdasági és politikai forrongások e korában. Ellenkezőleg. De ez sovány vigasz, ugye?

Sovány vigasz azért is, mert a kritikusok ugyanezt a szólalmot fűjják a kortárs szerb prózára vonatkozóan. A prózaírók és a költők között időnként verbális összetűzésre kerül sor, melyben az utóbbiak poétikai korszerűségüket és felsőbbrendűségüket bizonygatják. Olykor alighanem jogosan. A kortárs szerb próza a két világháború közötti modernizmus hagyományából nőtte ki magát, utolsó nagy nemzedéke pedig a nyolcvanas és kilencvenes éveké volt. Minthogy pedig a modernista paradigma befejezettnek valószínűsíthető, az irodalmi élet szereplőinek fel kell ismerniük a változás szükségességét. Elérkezett az ideje annak, hogy felmérjük a múltat, állítsunk a lencsén, újraértékeljük a mai regény lehetőségét, feladatát és hatását.

A kortárs szerb regény manapság nélkülözi az olyan személyi kisugárzással rendelkező szerzőket, mint amilyenek Andrić, Crnjanski, Pekić, Kiš vagy Tišma voltak. A regény elveszítette a katartikus médium szerepét, amely hatni tudott tudatunkra és öntudatunkra, s fontos szerepet töltött be a szerb nyelv ideoszférájában, minthogy – legjobb alkotásaiban – sikerült legyőznie egy utópia óhitűségét, s kijutnia így a párbeszéd és a kihívás áttekinthetetlen szabadságába. A szociális és politikai utópiák bukása után továbbra is kétséges marad, hogy sikerült-e a szerb regénynek megújulnia és kapcsolatot teremtenie az új idők szellemiségével.

Az utolsó, bizonyos fokú irodalmi koherenciát mutató ún. posztmodern csoportosulás – David Albahari, Jovica Aćin, Svetislav Basara, Dragan Velikić, Mihajlo Pantić és Vladimir Pištalo. Az utóbbi idők azonban Bourdieu-nek az irodalmi tér széteséséről szóló elméletét látszanak igazolni, ugyanis a mind kevesebb közös nevező híján ezeket az írókat sem sorolhatjuk egy csoportba. David Albahari új regényei és esszéi pesszimista, de tetterős

szemléletmódjokkal – mellyel átértékelik a történelmet, a narrációt és a szubjektumot – megingatják a posztmodern elbeszélés alapjait. Albaharit, úgy látszik, zavarja, hogy a (szerb) irodalom túlnyomórészt csak saját magával, létezése értelmének a keresésével és formai kérdésekkel foglalkozik, elhanyagolva a történetet, a cselekményt. Ez a szemlélet alighanem a kritika érdeme, mert a posztmodernizmust utópista, szélsőséges modernizmusként értelmezi, melyben az irodalmi kérdések – elfeledve Kafka ismert mondatát, mely szerint „az irodalom az embereké” – öncélúakká válnak. A mai szerb próza, sajnos, főleg kritikusok és tekintélyes zsűritagok számára íródik, akiknek – gyakran kimondottan hermetikus – ízlése a világirodalom kortárs áramlatainak egy torz és beszűkült referencialmáján alapul. Tetten érhető itt egy, akár végzetesnek is mondható értelmezése a posztmodern szöveg-politikának, amely a kritikusok és az írók esztétikai rostáján jutott be hozzánk.

Az irodalom autizmusának méreteire legjobban az a meghatározás utal, mely szerint a posztmodern regénynek a posztmodern szöveg a főhőse. Innen már csak egy lépés választ el bennünket a kortárs szerb próza legnagyobb gondjától, az olvasók hiányától. Ez a hermetizmus, amelybe az irodalom menekül, illetve amelyben örömet leli, érthető módon nem talál befogadóra szélesebb olvasói körökben. Az írók sikeresen alkalmazzák a legkülönfélébb eljárásokat (a spekulatív-metafizikai beszédmód, a mimetikus történetmondás, a metatextualitás, a fragmentálás, az idézés, a montázs, a kollázs, az allúzió, a nyelvi játékoság és a más szövegekkel való parodisztikus vegyítés), de ha mindebből kimarad az érdemleges cselekmény, akkor hiányzik az alap, amely a ház falait megtartaná. Kevés az olyan író, mint például Vladimir Tasić, aki *Oproštajni dar* (2001) című regényében sikeresen ötvözi a könnyed stílust az intellektuális tartalommal, megnyerve magának így mind a kritikát, mind az olvasót. A kritikusok és az irodalmi díjak által méltányolt prózai művek legnagyobb részét irigylésre méltó szerzői öntudat, szegényes cselekmény és körmönfont stílus jellemzi – mindaz, ami a közönséges olvasót elriaszthatja. „Minőségi” olvasmány után kutatva az olvasók olyan szerzők felé fordulnak, mint például Tracy Chevalie, Paulo Coelho, vagy a hazai ponyvairó(nő)k, kiknek könyvei tegnap még csak a hétvégi szerelmesregények (olcsó kivitelezésű, esztétikailag értéktelen szerelmi történet) kiadásában jelenhettek volna meg. Az összehasonlításból nyilvánvaló, hogy a szilárd cselekményen alapuló irodalom újra időszerű. Elbeszélői sikerek, ha lesznek, ezen a téren várhatók a jövőben.

Az új regény szellemiségét ez idő tájt Goran Petrović, Vladimir Arsenijević és újabban Vladimir Tasić képviselik. Goran Petrović az utolsó, akit illetően egységes álláspontra jutott a szerb kritika. Narrációs technikájában Milorad Pavić tanítványa, tőle tanulta el a kvázitudományos apparátus használatát, a paradoxont, a nyelvi fordulatokat és az elbeszélést működtető álommotívu-

mot. Vladimir Arsenijević *U potpalublju* (1994) című regénye körül – bár stílusa kifogásolható – nagy vita keletkezett, és az olvasók érdeklődését is sikerült felkeltenie. Arsenijević egy könnyen fogyasztható és időszerű történetet mond el, melynek hőse a kilencvenes évek háborús eseményei közepette – állandó szökésben a katonai behívó elől – megkísérli értelemmel megtölteni a nyomorúságot és a nélkülözést. Második regényében (*Anđela*, 1997) a háború testi és lelki következményeit az eszkapizmus különböző szintjeivel (utazás, rockzene, kábítószer) és két melodramai réteggel ötvözi – a regény legjelentősebb értékét talán az ennek hatására létrejövő bizonytalanság, elodázás képezi.

A szerb próza egyetlen igazi megújítója a Kanadában élő Vladimir Tasić, a matematikai tudományok doktora. Az *Oprostajni dar* című regényében Tasić a szülőföld elhagyásáról és az idegen kultúrával való találkozásról ír. Búskomor és nosztalgikus, de ugyanakkor ironikus, humorral és éleslátással teli történet az (önkéntes) száműzetésről, a visszaemlékezésről, egy egész társadalmi rétegről és nemzedékről, mely a kilencvenes években úgy dönt, hogy ebből a morbid „régiből” a „világ végére”, Kanadába menekül. Tasić második regénye, a *Kiša i hartija* (2004) a kényszerű nomádság és a modern, felvilágosult emberek világának alaktana; azoké az embereké, akik elmélyült kapcsolatot alakítottak ki a modern élet gesztusaival és az univerzális válsággal. A regény az amerikai álomról és a kilencvenes évek szerb valóságáról szól; az esszé, az útleírás, a történelem és a dokumentarizmus műfaját vegyítve. A szerző saját tapasztalataira alapoz: a távozás, a visszatérés, a fizikai és intellektuális szétszórtság tapasztalatára. A „sehonnan elöbukkant” Tasićnak (hiszen nem az itteni belterjes irodalmi elvárások szerint nőtte ki magát íróvá), a nagy műveltségű és lírikus hangú elbeszélőnek, az új szenzibilitás írójának mindenekelőtt a – különböző nyelvek és korszerű diskurzusok keverékéből kialakított – zsargonnak köszönhetően sikerült érvényesülnie az irodalmi életben.

A fiatalabb nemzedék alkotói esetében a költészet kisebb lendülettel bír, mint a próza. Gyakran tapasztalható esetükben a nemzedéki csoportosulás iránti hajlam, bár e sorok írója szívesebben venné, ha mindegyikük saját egyediségét képviselné. Általánosítani nehéz, de talán kiemelhető az a dicséretre méltó igyekezet, hogy ellenálljanak a bonyolult narráció kísértésének, s egy egyszerűbb elbeszélői formát hozzanak létre helyette.

Legkedveltebb műfaj a próza, melynek egyes szám első személyű elbeszélője igyekszik a valóságot minél közvetlenebbül megragadni, az olvasóval bensőséges viszonyt kialakítani, és közös tapasztalatokra támaszkodva könnyíteni a kommunikációt. A fiatal írók közül eddig Marko Vidjoković a legolvasottabb. Utolsó, *Kandže* című regényének az 1996. évi belgrádi nagy tüntetés a témája. Művészileg ez a mű nem jutott tovább a tárcastílusban

írt regénynél, mely a nyers valóságot több-kevesebb sikerrel igyekszik meseszerűvé tenni. Igor Marojević, egy másik fiatal író, elsősorban téma-választásával (öngyilkosság, paranoia) keltette fel a figyelmet, másodsorban pedig az irodalmi stratégiák iránti kifinomult érzékével, távolságtartó, (ön)ironikus, első személyű elbeszélő stílusával. *Dvadeset četiri zida* (1998) című regénye a betegség, a város és a szerelmi bánat témáit beszéli el egy jól megrajzolt melodramai keretben. A szöveg és a világ közötti egyensúly, a felesleges emberek sorskérdései, valamint a betegség mint metafora jellemzik második, *Žega* (2004) című regényét is. Nem vagyok a látnoki diskurzusok kedvelője, de az a benyomásom, hogy ez a fiatal prózaíró nagyot fog alkotni a szerb irodalom számára az elkövetkező időszakban.

Végezetül néhány szót ejtenék az irodalmi kritikáról. Az idősebb és a középgeneráció kritikusai, legnagyobb részük legalábbis, oktanul hangoztatja, hogy mind a prózának, mind a költészetnek a „poétikai pluralizmus” a legfőbb ismérve. Nem akarják megérteni, hogy ezzel a frázissal egy válságot fednek el: az irodalmi értékek általános relativizálását és az értékelés válságát. Vezető kritikusaink szerkesztőkként dolgoznak egy vagy több kiadóháznál; egyes kiadóknak saját újságíróik és lapszerkesztőik vannak, akik buzgón követik kiadványaikat, másokat ugyanakkor cenzúráznak vagy mellőznek. Az előző évtizedben a kritika etikája gyakran megkísérletett, az irodalmi alkotások megítélésében betöltött szerepe pedig sűrűn indokolatlanul szerény volt, nemegyszer téves is. Világos persze, hogy a hiteles kritikához nélkülözhetetlen a sokkal nagyobb anyagi és szellemi függetlenség. Ez a kórkép, sajnos, a művészetre is mindinkább érvényes, hiszen még mindig tart az az intézményes változás, amely a szerb kultúrában a kilencvenes években vette kezdetét. Nehéz megítélni, hogy hova juttat el bennünket ez a folyamat, de az már nyilvánvaló, hogy a kritikusi individualitás és felelősség feloldódik különféle csoportszellemiségekben és intézményekben (kiadó, média, egyetem), ez pedig függőségi viszonyok kialakulásához vezet. A függőség tehát az egyik ismérve a mai szerb irodalmi életnek. Azt is mondhatnánk, hogy kialakulóban van egy új irodalmi tér, amely magában foglalja az első világháború előtti modernisták, a két világháború közötti nemzedék és az egykori JSZSZK gazdag és szerteágazó irodalmának hagyományát.

Mindezért nem kell csodálkozni azon, hogy az utolsó egy-két évtizedben a *raisonement* (okoskodás, felelés, kötekedés, nyelvélés) hangulata uralja a szerb irodalmi életet. Ha elbeszélgetünk egy íróval vagy egy kritikussal, hamar rájövünk arra, hogy az illető neheztel a többi íróra, kritikusra, a kiadókra, a népre, az országra, az üzletemberekre, a világra stb. Bizonyos fokig érthető is ez az elkeseredettség, a *raisonement* pedig – azon becsületesek számára, akik nem árulják el néhány garasért az irodalmat – a remény

Bár kihagytam egy fontos témát, az írók és a zsáner-írók felfelé ívelését az irodalomban, úgy vélem, hogy ebből a rövid áttekintésből kivethető a kortárs szerb irodalom ellentmondásokkal, bakugrásokkal, de újdonságokkal és érdekességekkel teli fejlődési vonala. Az idő majd lehúzza a leplet a valódi értékekről. Egyes kritikusaink fő retorikai fogásként azt hangoztatják az utóbbi időben, hogy irodalmunk még mindig jobbat produkál, mint a társadalmi élet többi ágazata, nem beszélve valóságunkról. Nem értik meg, hogy ez egyáltalán nem tekinthető eredménynek. Gyakran felmerül bennem a kérdés: vajon ezzel az irodalomnak akarnak szolgálatot tenni, vagy önelégülten ürügyet keresnek további marginalizációjához?

Torma Éva

1969-ben született Tatabányán

1989–1993 Eszterházy Károly
Tanárképző Főiskola, Eger, rajz
szak

1995–2000 Képzőművészeti
Egyetem, Budapest, festő szak,
Klimó Károly osztály

1999. november–2000. január:
Akademie der Bildenden Künste,
München, Sokrates/Erasmus-
ösztöndíj

Egyéni kiállítások

2004: *Zúzódás*, Óbudai Társaskör
Galéria, Budapest

2005: *A kertben*, Liget Galéria,
Budapest
Ott, Budapest Galéria
Kiállítóháza, Budapest

Díjak

1988: Deutsche Telekom
Képzőművészeti Ösztöndíj

1999. november–2000. január:
Sokrates/Erasmus-ösztöndíj,
München, Akademie der
Bildenden Künste

2000: Derkovits Gyula
Képzőművészeti Ösztöndíj
bauMax-x Képzőművészeti
Ösztöndíj

